

İbadet, Muamelat ve İktisâdî Yönleriyle Salgın Dönemi Fıkı Projesi

Sonuç ve Politika Önerileri

[Zekât & Karz-ı Hasen]

1. Bilindiği gibi İslam dininde zekât gibi zorunlu ve sadaka gibi gönüllü yardım şekilleri vardır. Müslüman birey bu zorunlu kısmı yerine getirdikten sonra şer'î olarak sorumluluğunun sona erdiğini düşünmemelidir. Bu miktarın olağanüstü dönemlerde insani yaşam için yetmeyeceği bilinen bir gerçektir.
2. Zekâtın yıl dolumunu beklemeden ihtiyaç belirdiği anda ödeme yapmak gerekir. Zira bu sürenin dolmasını beklemek ihtiyaç sahipleri açısından bir takım fiziki ve psikolojik hasarlara yol açabilir.
3. Salgının 'sınır aşan doğası' nedeniyle, ihtiyaç analizinin uluslararası perspektifle yapılması da önemlidir. Bu konuda yerel ihtiyaç ile küresel ölçekteki ihtiyaçlar birlikte değerlendirilmelidir.
4. İslam İşbirliği Teşkilatı İslam Ülkeleri İstatistik, Ekonomik ve Sosyal Araştırma ve Eğitim Merkezi (SESRIC) 2019 verilerine göre İslam Dünyası'nın zekât potansiyeli 10 trilyon dolar, Türkiye'nin potansiyeli 55 milyar dolar. Dini bir sorumluluk olan zekâtın, özellikle sosyo-ekonomik olarak büyük ihtiyaç duyulan salgın sürecinde etkin olarak toplanması ve ihtiyaç duyulan ilgili alanlarda çeşitli fonlar aracılığıyla değerlendirilmesi aracılığıyla resmi bir zekât fonu/müessesinin kurulması gereklilik arz etmektedir.
5. Dünya üzerinde işleyen ve İslami finans sözleşmelerini veya benzer sözleşmeleri kullanarak işlem yapan zekat ve karz-ı hasen temelli kurumların tecrübelerinden faydalanarak süreci yürütmek değişim sürecine hız ve verim kazandıracaktır.

[Fetva Kuruluşları & İlahiyat Fakülteleri & Araştırma Merkezleri]

6. Salgın gibi olağanüstü dönemlerde fetvada izlenecek usul normal zamanlardaki fetva usulünden bazı yönleriyle farklı olmalıdır. Bunu "olgu öncesi ideal, olgu sonrası maslahat" şeklinde bir özdeyişle ifade etmek mümkündür. Salgın döneminde verilen fetvaların doğuracağı sonuçların ve salgın sona erdikten sonraki zaman diliminde etkilerini dikkate alarak fetva verilmelidir.

7. Toplumu birçok açıdan etkileyen salgın, doğal afetler gibi durumlara ilişkin fıkhi hükümlerin ortaya konulmasında fakihlerin konunun sosyal, siyasi, psikolojik ve iktisadi yönünü de dikkate alarak paydaşları da kapsayacak şekilde fetva ve kararlarını kolektif/heyet içtihadı (içtihad-ı cemâî) şeklinde oluşturmaları, kararların kabul edilebilirliği ve uygulanması açısından önemlidir.

8. Salgın fikhına dair bir usul geliştirilmesi amacıyla ve öncelikle sadece bu konuyla sınırlı kalmak kaydıyla geniş katılımlı uluslararası ilmi toplantılar düzenlenmelidir. Araştırma merkezlerinde buna dair masalar kurulmalıdır. Lisansüstü eğitimde konuyu farklı açılardan ele alan tez vb. çalışmalara yer verilmelidir.

9. Namaz, hac ve zekât gibi ibadetlere ilişkin zaruret hallerinin naslar tarafından açıkça belirlendiği görülmektedir. Dolayısıyla ibadetlerle ilgili çeşitli hükümlerin/gereklerin iptal edilmesi, tehir edilmesi söz konusu değildir. Nitekim İslam zaruret hallerinde alternatifler ortaya koymuştur. Dolayısıyla yetkililer tarafından yapılan sadece naslarda ve fıkıh külliyatında zaten belirlenmiş ve yetki verilmiş düzenlemelerin uygun şekilde ve zamanında hayata geçirilmesiyle ilgilidir.

[Finansal Düzenleyici Kuruluşlar & Katılım Finansı ve Sigortacılığı Kuruluşları]

10. Küresel ölçekteki yardım kuruluşları ile işbirliğinin yapılması kaçınılmaz olmaktadır. Bu konuda sivil toplum kuruluşları aktif iletişim ve işbirliği içinde olmalıdır. Ayrıca güven sarsıcı iş ve işlemlerden şiddetle sakınmak gerekir. Çünkü meydana gelecek olumsuz bir haber ihtiyaç sahiplerine yardımın ulaştırılmasında sorunların yaşanmasına neden olunur. Sivil toplum kuruluşlarının uluslararası insani yardım kuruluşlarınca akredite olmasına da özen göstermek gerekir. Bu konuda terörizme finans sağlamak gibi maksadını aşan iş ve işlemlerden uzak durmak gerekir. Bu tür fonları önce yerel çevrenin mağdurlarından başlamak esas ise de salgının küresel oluşuyla sınır aşan yardım kuruluşlarıyla işbirliği yaparak çok daha fazla mağduriyet yaşanan bölgelere transfer yapmak daha isabetli bir yaklaşımdır. Bu manada tüm transferlerin uluslararası hukuk çerçevesinde ve şeffaflık ilkesi içinde hareket edilerek yapılması önem arz etmektedir. Zira bu olağanüstü dönemlerin aciliyetini fırsat olarak kullanmak isteyen kötü niyetliler olabilmektedir.

11. İslami finansın bünyesindeki tüm sözleşme çeşitlerini hayata geçirebilmek için bankacılığın yapısında değişikliklerin yapılması kaçınılmazdır ve bu değişim uzmanlaşma esasına göre yapılmalıdır. Sahip olunan sözleşmelerin büyük kısmı risk paylaşım esasına dayandığından tarafların her biri sektördeki uzman kişilerden oluşması gerekmektedir ve o sektördeki pratik sürecin nasıl yürüdüğüne dair tecrübeli olmalıdır. Mevcut faizli kurumların ve katılım bankalarının uzmanlaşma temelli dönüşümünü sağlamak için birçok alternatif geliştirilebilir.

12. Beklenmedik olaylara karşı doğabilecek zararları gideren yardımlaşma (taavün) ve risk paylaşımı temelli tekafül sistemi hayatın birçok alanında yaygınlaşma potansiyeline sahiptir. Özellikle Covid-19 gibi kriz ortamlarında yaşanan birçok sıkıntının kolay atlatılmasına yardımcı olacak tekafül sisteminin hayatın birçok alanında yaygınlaştırılması elzemdir.

13. Merkez bankasının belirli kurallar çerçevesinde (bağımsızlık, şeffaflık vb.) politikalarını kullanması mühimdir. Sürecin merkez bankası ayağında atılması gereken en önemli adım tedrici olarak kısmi rezervden tam rezerv uygulamasına geçilerek para arzının mutlak yönetiminin merkez bankasına devredilmesidir. Merkez bankası para arzını genişletmek ve daraltmak istediğinde bunu reel piyasada belirli stratejiler çerçevesinde yatırım yaparak veya yatırımlarını nakde dönüştürerek gerçekleştirmelidir. Merkez bankası parasal genişleme veya sıkılaştırmaya ekonominin büyüdüğü veya küçüldüğü ölçüde başvurmalıdır. Merkez bankası bahsedilen bu araca ek olarak şu uygulamaları kullanabilir: önerilen sisteme göre oluşturulacak katılım bankalarının katılım hesaplarına karlılığı gözeterek yatırım yapmak, sivil toplum kuruluşları, vakıf, dernek gibi toplum yararına çalışan kurumları maddi olarak desteklemek veya ülke atlyapısının iyileştirilmesine ve yatırımların artırılmasına katkı sağlamak.

[Hükümetler, Kanun Yapıcı ve Uygulayıcı Kuruluşlar]

14. Hükümetlerin mümkün olduğunca bütçe açığı oluşmasına izin verilmemeli ve kriz dönemlerinde ise çerçevesi belirlenmiş bir kural dahilinde borçlanmasına izin verilmelidir. İktisat alanında toplumsal farkındalığın arttırılması adına çeşitli adımların atılması gereklidir ve bu sürece ortaöğretim seviyesinde başlanması önem arz etmektedir. Buna ek olarak İslam iktisadı kurumlarında veya İslami finans alanında görev alan kişilerin sunduğu ürün ve hizmetler konusunda tam anlamda yetkinliğe ulaşması da önemlidir.

15. Afet, salgın ve savaş dönemlerinde ihtikara konu olması tahmin edilen bir ürünün belirli bir dönem satışının yasaklanarak devlet tarafından temin edilmesi ya da devletin tek alıcı olarak belli bir kar marjı ile piyasadan malları toplamak suretiyle ihtikarın önüne geçmesi alınabilecek önlemlerden birisi olabilir. Bu uygulama hem tüketicinin fahiş fiyatlar ile malı almasının önüne geçmiş ve aynı zamanda satıcıların mallarını piyasadan çekerek fiyatların yükselmesini engellemiş olur.

16. Sokağa çıkma kısıtlamalarının sarhoş edici içeceklerle sigara tüketimine etkisine bakıldığında bu kısıtlamaların, alkol ve tütün mamullerinin tüketimini çeşitli açılardan artırdığı görülür. Sadece yasaklayıcı tedbirler değil de, bu çerçevede çok yönlü politikaların izlenmesi önem arz etmektedir. Ayrıca, politika yapıcıları sosyal bilimlerden destek alarak bu sürecin en az hasarla atlatılmasını sağlamaya çalışmalıdır.

[Uluslararası Kuruluşlar & Uluslararası İslami Finansal Kuruluşlar]

17. Afet, salgın ve savaş dönemlerinde tedarik zincirinde ortaya çıkan sorunları oluşturacağı kriz masası ile ele alan ve sorunların giderilmesine dair küresel düzeyde katkı sağlayan uluslararası bir kuruluşa ihtiyaç vardır. Bu süreç Dünya Ticaret Örgütü gibi belli bir deneyime sahip mevcut uluslararası kurumlar üzerinden götürüleceği gibi bu tarz durumlar için yeni bir kurum oluşturulabilir. Tedarik zincirinde aksaklıklar oluşmaması adına bu kurum piyasayı olumsuz etkileyen ve ani olarak gelişen olaylar karşısında şirketlere yönlendirmede bulunarak kriz döneminin hızlı ve etkili bir şekilde aşılmasını sağlayabilir. Bu kuruluş her bir sektörü detaylandırıp envanterinde hangi sektörlerin hangi ülkede geliştiğine dair bilgileri tutarak piyasada oluşacak herhangi bir aksaklıkta şirketleri yönlendirici bir rol üstlenebilir.

18. Salgın sürecinden en fazla etkilenen durumlardan birisi de finansal sözleşmelerdir. Nitekim bu çerçevede Katılım Finansı kurumlarının karşılaşacakları muhtemel muhasebe, şer'i ve denetim açısından durumlarla ilgili AAOIFI ve IFSB gibi çeşitli Uluslararası İslami Finansal kurumların düzenlemeler yaptıkları görülmektedir. Bu standart yapıcı kurumların daha aktif rol alarak ilgili standartların uygulanmasını ailişkin ilişkin pratik bilgilere ve notlara daha fazla yer vermesi ve doğrudan uygulanması noktasında düzenleyici kuruluşlarla irtibatlı olarak hareket etmeleri beklenmektedir.

19. İslam İşbirliği Teşkilatı bünyesindeki İslam Fıkıh Akademisi (MFI) ve İslami Finansal Kuruluşlar için Muhasebe ve Denetim Kuruluşu (AAOIFI) Fetva Kurulu gibi uluslararası fıkıh heyetlerinin salgın, doğal afet vb. küresel hadiselerde daha etkin ve aktif rol almaları beklenir. Bu, krizlere karşı mücadelede daha hızlı ve etkin olunmasını sağlama yanında ulusal/uluslararası seviyede fetva birliğinin oluşmasını da sağlayacaktır.

20. Muhtemel salgın ve doğal afetlerde oluşacak ekonomik zararın boyutlarını aza indirmek için toplumun sigortacılık özellikle de İslami esaslara uygun katılım sigortacılığı konusunda bilinçlendirilmesi, ilgili kurum ve kuruluşlarının da bu yönde çalışmalar yapması önem arz etmektedir.

[KOBİ ve İslami Mikrofinans Kuruluşları, Vakıflar, Dernekler]

21. Afet, salgın ve savaş dönemlerinde sektörlerde ortaya çıkan olumsuz ekonomik etkileri en aza indirmek adına etkili bir tekafül sistemine, vakıf, zekat ve sadaka gibi kurumların aktif kullanılmasına, hisse satışı yöntemiyle sermaye toplamanın kolaylaşmasına, darboğaza girmiş sektörlerde sermaye girişinin teşviki ve sektörlerde girişin kolaylaştırılması, sektör bazlı vergi

indirimlerine ve dolayısıyla sermayesi olan yatırımcının sıkıntı çeken sektörlerle yatırımının teşviki, devletin özellikle stratejik olarak gördüğü sektörlerle doğrudan sermaye yatırımı yapmasına, ulusal bazda yardım kampanyaların düzenlenmesine, borçların ilgili sektörlerde ertelenmesine, teşvik edilmemekle beraber faizsiz borçlanma araçlarının geliştirilmesine, diğer İslami finans ürünlerinin yaygın hale getirilmesine ve çerçevesi çok iyi belirlenmiş devlet sübvansiyonlarına ve merkez bankasının yatırım odaklı parasal genişleme uygulamasına ihtiyaç vardır.

22. İslami mikrofinans ürün ve hizmetlerinin reel sektöre katkısının yanı sıra kriz, salgın gibi olağanüstü hallerde iyileşmeyi hızlandırabilecek potansiyele sahip olduğu görülmektedir.

23. Ekonomide payı ve önemi büyük olan küçük ölçekli işletmelerin piyasa hareketliliklerinin risk paylaşımına dayalı finans yöntemleriyle devam ettirilmesi, hem sıkça gündem konusu olan yoksulluk kavramına hem de ekonomik birimler arasındaki tıkanıklığa gerçekçi bir çözüm olacaktır.

24. Finans sektörünün bir oyuncusu olarak İslami Mikrofinans kurumlarının kriz vb. durumlar neticesinde varlığını sürdürebilmesi ve güçlü yapısını koruyabilmesi, söz konusu dönemlerdeki yapısal değişikliklere uyum sağlayabilmesiyle ilişkilidir. Bu yüzden, günümüzde faaliyet gösteren İslami mikrofinans kurumlarının teknoloji olarak ileri seviyede olması gerekir. Bunun yanı sıra toplumsal yapının güçlendirilmesine yönelik olarak sosyal sorumlu ve etki odaklı kurumların İslami finans ve mikrofinans kavramlarının ruhuna uygunluğu tartışılmaz bir gerçekliktir.

25. Teknolojik gelişmelere ayak uydurabilen, sosyal sorumlu ve etki odaklı İslami mikrofinans kurumlarının katılım bankaları ve Türkiye Katılım Bankaları Birliği (TKBB)'nin işbirliğiyle kurulması ve potansiyel mikro işletmeler ile mevcut geleneksel mikrofinans kurumlarına İslami mikrofinans model ve metotları hakkında eğitimler verilmesinin gelecekteki İslami mikrofinans uygulamalarının artışında etkili olacağı söylenebilir. KOBİ'lerin faaliyetlerinde rolü büyük olan KOSGEB ve benzeri kuruluşların çalışmalarına destek verilerek yeni uygulamaların teşvik edilmesi bu kapsamda değerlendirilebilir.

26. TKBB bünyesinde dünyada İslami mikrofinans alanında ortaya konulan yeni hizmet ve uygulamaları takip ederek, yasal altyapı ve reel sektörün konumunu göz önünde bulundurarak bu uygulamaların ülkemizdeki finans sistemine entegrasyonu konusunda çalışmalar yapan bir ekibin oluşturulmasının faydalı olacağı düşünülmektedir.